

USTROJAVANJE SUSTAVA JUGOSLAVENSKIH KOMUNISTIČKIH VOJNIH SUDOVA TIJEKOM DRUGOG SVJETSKOG RATA I PORAĆA

Josip JURČEVIĆ, Katica IVANDA
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 344.32(497.1)"1941/1945"
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 2. 2006.

Rad se uglavnom temelji na neobjavljenoj i objavljenoj arhivskoj građi pomoću koje su istražene okolnosti nastanka i normativna određenja vojnih sudova koje su tijekom Drugog svjetskog rata i poraća ustrojavali jugoslavenski komunisti. Sustav vojnih sudova je organizacijski i normativno nastajao postupno te je cjelovito ustrojen tek u završnim godinama rata, kad su jugoslavenski komunisti oblikovali i druga glavna represivna tijela. No normativna određenja i ustroj vojnih sudova neprekidno su bili jasno podređeni partijskim interesima. Na taj su način nastajale norme i ustroj koji je u svakom pogledu bio u suprotnosti sa suvremenim nekomunističkim pravosudnim modelima.

Ključne riječi: vojni sudovi, Drugi svjetski rat i poraće, jugoslavenski komunizam, represija, ratni zarobljenici

Josip Jurčević, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Josip.Jurcevic@pilar.hr

UVOD

891

Tijekom Drugog svjetskog rata i neposrednog poraća na jugoslavenskom je prostoru pod nadzorom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) ustrojavan sustav vojnih sudova. Oni su u strukturi vlasti koju je uspostavljala KPJ predstavljali u svakom pogledu sastavni dio te strukture. To znači da su vojni

sudovi, s jedne strane, normativno i organizacijski ustrojavanj unutar koncepcijskih načela koja je zastupala KPJ, a, s druge strane, djelovanje vojnih sudova bilo je u cijelosti i u pojedinim razdobljima podređeno ostvarivanju pragmatičnih ciljeva KPJ.

Revolucionarnost je bila osnovno obilježje svjetnonazorskoga i političkoga modela što ga je zastupala KPJ, pa se ustrojavanje novog sustava vlasti i društvenih odnosa nije temeljilo na razvoju, tj. mijenjanju i popravljanju postojećih organizacijskih i vrijednosnih sustava, nego na što drastičnijem prijekidu gotovo svih veza sa starim modelima koji su postojali prije rata ili tijekom rata na prostoru bivše Jugoslavije.¹ Prema tome, može se reći kako se proces nastanka sustava vlasti druge Jugoslavije, a s time i institucije vojnih sudova, zbivao u revolucionarnom diskontinuitetu sa zatečenim vrijednosnim, normativnim, organizacijskim i kadrovskim naslijeđem.

Na taj je način državni i društveni ustroj druge Jugoslavije praktično izgrađivan od samoga institucijskog početka, a prijekid s prošlošću najjasnije se očitovao na normativnoj i organizacijskoj razini novog ustroja. Sve organizacijske sastavnice cjelokupne piramide državne i društvene strukture začete su i razvijane tijekom rata pod isključivim nadzorom KPJ, a deklarativno i normativno je u više navrata proglašavana pravna nevažnost svih propisa koji nisu nastali u okviru NOB-a.

Tako je početkom veljače 1945. g. Predsjedništvo AVNOJ-a zaključno donijelo i nedvosmislenu "Odluku o ukidanju i nevažnosti pravnih propisa donijetih po okupatorima i njihovim pomagačima ... o ukidanju pravnih propisa koji su bili na snazi u času neprijateljske okupacije". U članku jedan stoji: "Pravni propisi (zakoni, uredbe, naredbe, pravilnici itd.), donijeti po okupatoru i njihovim pomagačima za vrijeme neprijateljske okupacije, ukidaju se i proglašavaju za nevažeće".²

Članak 2 odnosi se na razdoblje prije rata: "Pravni propisi ... koji su bili na snazi u času neprijateljske okupacije (do dana 6 travnja 1941 god.) ukidaju se, ukoliko su u suprotnosti s tekovinama narodno-oslobodilačke borbe, s deklaracijama i odlukama Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Zemaljskih antifašističkog vijeća ... pojedinih federalnih jedinica ... kao i pravnim propisima donijetim od Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i njegovih povjereništava, vlada i pojedinih povjereništava federalnih jedinica".³

Budući da su nositelji revolucionarnih promjena u drugoj Jugoslaviji nastojali otkloniti svaku mogućnost unutrašnjega pravnog kontinuiteta s prvom Jugoslavijom, krajem listopada 1946. g. Narodna je skupština FNRJ donijela "Zakon o

nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. aprila 1941 i za vrijeme okupacije",⁴ kako bi otklonila sve dvojbe koje su pro- izlazile iz članka 2 spomenute Odluke.

Prema tome, u takvim načelnim okolnostima koje su su- stavno uspostavljane od početka rata odvijao se i proces nastan- ka i djelovanja vojnih sudova kao dijela represivnoga sustava unutar strukture vlasti koju je ustrojavala KPJ.

NASTANAK I RAZVOJ VOJNIH SUDOVA TIJEKOM RATA

Diskontinuitet s naslijeđenim modelima vlasti i povijesne o- kolnosti u kojima su započete revolucionarne promjene pod nadzorom KPJ odredili su početnu ustrojbenu primitivnost novih vlasti, koja se prije svega očitovala u nesustavnosti, sve- kolikoj neujednačenosti, voluntarizmu i nediferenciranosti u pogledu nadležnosti i ustroja pojedinih tijela vlasti.

Stoga u početnom razdoblju nisu postojala ni pravosud- na tijela ni propisi koji bi uređivali tu problematiku, nego "sud- sku funkciju u pojedinim slučajevima vrši neposredno sam narod, na masovnom zboru određenog mjesta". Takvim su- đenjem obično je rukovodio komandant partizanskog odreda ili neki istaknuti pripadnik narodnooslobodilačkog pokreta toga kraja. Postupak je bio potpuno neformalan, a sudska se presuda odmah izvršavala. To je bilo vrijeme kada se uglav- nom sudilo "narodnim neprijateljima" ili obračunavalo s "pe- tom kolonom".⁵

Najvjerojatnije se o takvim sudskim procesima uglavnom nisu vodili nikakovi zapisnici, pa zbog toga o konkretnim pro- cesima nema sačuvane izvorne građe iz toga razdoblja.

U cjelokupnoj građi koja je pregledana za izradbu ovoga rada pronađena je samo jedna, jednostranična, izvorna pre- suda iz prve dvije ratne godine, i to iz studenog 1942. godine. To ne znači da je to jedina ili prva takva presuda, no ona je višestruko ilustrativna i znakovita.

Presuda je nastala na "vodičkom terenu", a u glavi je na- pisano kako se radi o "Zapisniku *Partijskog suda* (n. a.) ... koji je postupio protiv okrivljenome partizanu Ivi Marinu iz Be- tine",⁶ koji je uhvaćen nakon bijega iz partizana.

"Na pitanje zašto je bježao? nije dao jasan odgovor samo je govorio da ni on sam nezna", te je samo na temelju toga za- ključeno: "Ovo daje povoda sumnji da je dotični Marin Ive špijun u neprijateljskoj službi i Partijski sud donosi sljedeću" presudu; "Partizan Marin Ive iz Betine radi dezerterstva od- nosno i špijunaže kažnjava se sa kaznom smrti i to strelja- njem".⁷ Na kraju je napisano: "Osuda je izrečena u prisutno- sti drugova Partijaca: Grše, Nebojše, Špiriča, Steve Zečevića, Martina, Venca i Gliše"⁸ i njihovi potpisi.

Potrebno je naglasiti kako je presuda nastala u studenom 1942., tj. 14 mjeseci nakon donošenja prvih središnjih propisa

o civilnim tijelima nove vlasti i 11 mjeseci nakon prvih središnjih propisa o vojnim sudovima. Ova činjenica pokazuje svu složenost procesa ustrojavanja nove vlasti te dovodi u pitanje uobičajene interpretacije i datiranja jugoslavenskih historio-grafa koja se odnose na stvarnu rukovodeću ulogu i utjecaj središnjih partijskih tijela i organa vlasti u početnim godina-ma rata.⁹

U tom smislu treba naglasiti i to kako se u ovom radu prikaz nastanka i razvoja vojnih sudova u početnom razdoblju temeljio na propisima koje su donijela središnja tijela nove vlasti, a verifikacija njihova stvarnoga djelovanja ostala je historio-grafski neistražena, tj. na razini analoških pretpostavki. Osim toga, navedena konkretna presuda – koja potvrđuje postojanje, krajem 1942. u dosadašnjim istraživačkim radovima nespominjane institucije Partijskog suda koji je sudio za djelo koje je prema poznatim propisima trebalo biti u nadležnosti vojnog suda – otvara i niz drugih pitanja i dvojbi koje nisu izravni istraživački predmet ovoga rada.

Prema tome, može se zaključiti kako na partizansko-komunističkoj strani u prvim ratnim mjesecima nije bilo pokušaja uspostavljanja jednoobraznoga pravosudnog sustava, nego se može govoriti o nekoj vrsti lokalnih i trenutačnih suđenja koja su se provodila bez određenih pravila i postupaka. U tom se razdoblju mogu tražiti i počeci vojnoga sudstva kad su partizanske postrojbe sudile "pojedincima ili grupama koje su okrivljene za suradnju s neprijateljem ... To početno vojno sudovanje bilo je jednostavno, bez formalnosti, brzo i najčešće masovno, jer često u suđenju učestvuju svi pripadnici konkretnog partizanskog odreda".¹⁰

U takvim okolnostima, potkraj 1941., doneseni su prvi propisi o sustavnom ustrojavanju vojnih sudova; dakle prije stvaranja civilnoga sudstva, što znači da je rukovodstvo KPJ pridavalo veće značenje instituciji vojnoga sudstva nego civilnom sudstvu, kao što su i općenito, tijekom cijeloga rata, vojne sastavnice imale dominantan položaj u odnosu na strukturu novih civilnih vlasti.¹¹

U Statutu Proleterskih narodnooslobodilačkih brigada – što ga je u prosincu 1941. izdao Vrhovni štab – člankom 8 određeno je kako se pri "štabovima brigada formiraju ... stalni vojni sudovi od tri lica" te je točno propisano kako sastav vijeća čine "zamenik političkog komesara, zamenik komandanta i jedan član Partije iz redova boraca".¹² Budući da su i komandanti u pravilu bili članovi Partije, razvidno je kako je KPJ, već na samom početku ustrojavanja, vojne sudove stavila isključivo pod svoj nadzor. Istim je člankom predviđeno kako se osim stalnih vojnih sudova pri brigadama osnivaju i povremeni vojni sudovi kod bataljona koji djeluju odvojeno od brigade ili samostalno, a njihova se vijeća sastoje od pet članova.

Statut, osim odluke o osnivanju i sastavu vojnih sudova, nije normativno ni na drugi način razrađivao način rada, nadležnosti ili druga pitanja koja se odnose na djelovanje vojnih sudova. Međutim, u prosincu 1941. Vrhovni je štab donio posebnu kratku naredbu (potpisao ju je Tito) kojom se naređuje "svim narodno-oslobodilačkim odredima Jugoslavije i proleterskim brigadama da, ukoliko to već nisu učinile, *odmah* (n. a.) formiraju pri svojim štabovima vojne sudove od tri lica", pa je potom određeno za koja je lica, tj. djela, nadležan vojni sud: "a) okrivljena za dela špijunaže; b) za dela izdaje narodne borbe; v) za dezerterstvo; g) za pljačku i ubijstvo; d) za ometanje vojnih jedinica pri izvršenju njihova zadatka".¹³ Osim toga, objašnjeno je da vojni sudovi "sude kako vojnim tako i civilnim licima okrivljenim za gornja djela".¹⁴

U prvim propisima o civilnoj vlasti naglašavana je njihova formalna i funkcionalna podređenost interesima oružane borbe, odnosno potrebama operativnih postrojbi. Tako se na početku veljače 1942. u Fočanskim propisima i uvodno određuje kako NOO-i "jesu borbeni organi koji služe narodno-oslobodilačkoj borbi",¹⁵ a glede vojnih sudova određeno je: "Gonjenje špijuna, izdajica, plaćenika, agenata neprijatelja, borba protiv sabotera i panikera pripada u prvom redu vojnim vlastima uz suradnju NOO-a. Krivce po ovim djelima sude vojni sudovi".¹⁶

Prema istim propisima, civilne vlasti (NOO-i) nisu mogle samostalno odlučivati o zapljeni i raspolaganju imovinom narodnih neprijatelja, nego je određeno kako će na temelju podataka izvještaja i prijedloga NOO-a "vojne vlasti i sudovi" donositi "pravovaljana rešenja o zapleni, kao i o privremenom ili stalnom ustupanju zaplenjenog imanja".¹⁷ Propisano je kako su *rešenja*, osim na prijedlog NOO-a, vojne vlasti i sudovi mogli donositi i "po svojoj dužnosti",¹⁸ a NOO-i su u oba slučaja određeni za provedbene organe, tj. oni "kao organi narodne vlasti vrše zaplenu, konfiskaciju imovine svih narodnih neprijatelja"¹⁹ te se ona nalazi pod njihovom "upravom i kontrolom", o čemu NOO-i "moraju voditi knjige".²⁰

Istu su problematiku, u dijelu koji se odnosi na civilne vlasti, na sličan način regulirali i Krajiški propisi (na početku rujna 1942.), s tim što je određeno kako su na "zahtjev vojnih vlasti NOO-i ... dužni pribaviti im sve podatke o narodnim neprijateljima iz svoga mjesta".²¹ Budući da je KPJ u Krajiškim propisima nedvosmisleno naglasila kako je završilo razdoblje privremenosti dotadašnje strukture vlasti pod njezinim nadzorom te da se nadalje radi o procesu uspostavljanja trajnih, novih oblika vlasti, treba glede djelovanja vojnih sudova navesti kako su – osim već prije određenih kategorija narodnih neprijatelja – i oni "koji su tobože htjeli borbu, a nijesu htjeli

novu organizaciju vlasti (a takvih ima još i danas dosta)" označeni kao "prikriveni petokolonaši i sluge okupatora",²² a to je značilo izloženost procesuiranju pred vojnim sudovima.

Osim propisa o civilnim vlastima, Krajiškim je propisima prvi put naređeno uspostavljanje strukture pozadinskih vojnih vlasti,²³ a jedna od dužnosti komandi područja bila je i osnivanje stalnih vojnih sudova područja. I ovom prigodom nisu ni propisivana ni naznačivana određenja koja bi se odnosila na reguliranje načina rada vojnih sudova, nego je samo određeno kako vojni sud područja "sačinjavaju zamjenik komandanta područja, komandant mjesta ili njegov zamjenik i treći sudija uzet iz redova partizana neke udarne jedinice ili straže".²⁴

Samo se u jednom poglavlju civilnoga dijela Krajiških propisa, koje se odnosi na zapljenu imovine narodnih neprijatelja, ukratko navodi kako s naoružanim osobama koje na poziv NOV-a "neće da se razoružaju" treba "po ratnom zakonu postupiti". Nigdje u dotadašnjim propisima nije objašnjeno što se razumijeva pod pojmom *ratni zakon*, iako se može pretpostaviti kako je to značilo kratak postupak, odnosno najvjerojatnije smrtnu kaznu.

U drugoj polovici listopada 1942. pri Vrhovnom je štabu osnovan Privremeni upravni odsek, koji je bio nadležan za osnivanje i rukovođenje civilnim i vojnim vlastima. Nakon osnivanja AVNOJ-a, Odsek je ukinut, odnosno njegove ovlasti nad civilnim vlastima prešle s u nadležnost Izvršnog odbora AVNOJ-a, a za pozadinske je vlasti pri Vrhovnom štabu osnovan Pozadinski odsek, koji je potkraj 1942. promijenio naziv u Odsek VŠ za vojne vlasti u pozadini.

Navedena tijela bila su nadređena i vojnim sudovima kao dijelu pozadinskih vojnih vlasti, međutim u uputama, obavijestima i naredbama koje su se do kraja 1942. upućivale pozadinskim vojnim vlastima samo se nekoliko kratkih fragmenata posredno i izravno odnosi na vojne sudove. Primjerice, na početku studenog 1942. u Uputstvu o propusnicama za slobodno kretanje između ostalog je određeno: "Za samovoljno doterivanje i dodavanje podataka na propusnici biće imalac stavljen pred vojni sud. Falsifikovanje propusnica, pečata ili potpisa kažnjava se smrću".²⁵

Sredinom studenog 1942., u Obavijesti o formiranju Pozadinskog odsjeka, sve komande područja su, između ostalog, obaviještene kako komande mjesta na svom području trebaju "upozoriti da nemaju prava donositi smrtne presude, nego mogu jedino vršiti hapšenje i sprovoditi prethodnu istragu, a krivca težih zločina dužni su sprovesti sudu (vojnom, op. a.) pri nadležnoj komandi područja".²⁶

Već na temelju ovog upozorenja i navedene presude Partijskog suda može se pretpostaviti kako i potkraj 1942. – zbog

ratnih okolnosti, niskoga stupnja ustrojenosti novih vlasti, nerazrađenih propisa o vojnim sudovima i dotadašnje uglavnom voluntarističke sudske prakse – u stvarnoj organiziranosti i djelovanju vojnih sudova nije bilo osjetnijega pomaka prema stvaranju ujednačenoga sustava.

Stoga, kao i za potrebe ustrojavanja konzistentnijega sustava vlasti, 29. prosinca 1942. Vrhovni štab "u svrhu stvaranja jednoobraznog sudovanja na čitavoj oslobođenoj teritoriji kao i kod pokretnih jedinica" upućuje "štabovima narodno-oslobodilačkih udarnih brigada, štabovima partizanskih odreda, komandama mesta, komandama područja"²⁷ opširniju Naredbu o osnivanju vojnih sudova. Naredba je zapravo zbroj osnovnih propisa kojima su prvi put detaljnije regulirani načini ustrojavanja i djelovanja vojnih sudova.

Novim propisima nisu poništeni dijelovi o vojnim sudovima ni u Statutu proleterskih brigada ni u Naredbi o pozadinskim vojnim vlastima, nego su oni razrađeni i djelomično promijenjeni.

Stalni vojni sudovi kod proleterskih udarnih brigada i dalje su imali tri člana, ali je odredba o sastavu vijeća promijenjena, pa su ga činili politički komesar brigade, komandant jednoga bataljona i borac.²⁸ Budući da je novim propisom politički komesar brigade postao sudac umjesto zamjenika političkoga komesara, može se zaključiti kako se i na taj način nastojalo povećati značenje vojnoga suda.

Politički komesar brigade je na temelju svoga položaja automatizmom postajao i član vojnoga suda brigade, dok je druga dva člana (komandant bataljona i borac) predlagao "štab brigade štabu divizije koji može da potvrdi predložene drugove ili da ih otkloni".²⁹ U odnosu na Statut, nadležnost vojnoga suda brigade bila je uža i određenija. Prvo je bilo određeno da se nadležnost "prostire ... na sva zločina djela koja izvrše borci, vojni i politički rukovodioci te brigade", a ako nedjela počine za vrijeme "dužeg izbivanja iz brigade", za njih je nadležan "redovni sud pozadinske vojne komande, koji je nadležan na teritoriji gdje je zločino djelo izvršeno".³⁰

Zatim je određeno kako se nadležnost vojnih sudova brigade odnosi i "na sva zločina djela izvršena od civilnih lica ili neprijatelja, ako su ova djela izvršena na položaju ili za vreme borbe pripadnika te brigade ili ako se brigada nalazi odvojena od oslobođene teritorije".³¹

Broj članova vojnoga suda samostalnih bataljona smanjen je – u odnosu na Statut – sa pet na tri, a njegov je sastav određen prema kriteriju vojnih sudova brigada, što znači da su članovi suda bili: politički komesar bataljona – prema položaju, te komandant jedne čete i jedan borac – koje "predlaže štab bataljona, a potvrđuje štab brigade".³² I nadležnost voj-

nih sudova samostalnih bataljona izjednačena je s nadležnošću vojnih sudova brigada, ali ta nadležnost "prestaje u času kad se bataljon povraća u sastav svoje brigade".³³

Vojne sudove osnivali su i partizanski odredi prema istom kriteriju i nadležnosti kao i kod brigadnih vojnih sudova. Na taj se način vojni sud odreda sastojao od tri člana; političkoga komesara odreda – prema položaju, te komandanta jednoga bataljona i jednoga borca – koje "postavlja viši vojni sud na predlog štaba odreda".³⁴

Naredbom je bilo određeno kako se vojni sudovi kod pozadinskih vojnih vlasti osnivaju "saobrazno naredbi o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti"³⁵ te su imali po tri člana; zamjenika komandanta područja, "komandanta mjesta na čijem je području (teritoriju) zločino djelo izvršeno" i "borca sa teritorije te komande mjesta" kojeg "predlaže komanda mjesta komandi područja, koja po svojoj uvidavnosti potvrđuje ovaj prijedlog".³⁶

Prema tome, vojni sud pojedinoga područja imao je samo jednoga stalnog člana – zamjenika komandanta područja, a ostala dva člana mijenjala su se ovisno o mjestu gdje je zločin počinjen. Stoga je određeno kako se vojni sudovi kod pozadinskih vojnih vlasti, iako su formalno bili stalni, "sastaju prema ukazanoj potrebi u komandi mjesta na čijoj je teritoriji zločino djelo izvršeno"³⁷. Nadležnost vojnih sudova područja obuhvaćala je sve zločine na teritoriju mjesta koja su činila to područje, "kao i ona djela koja viši vojni sud naročito stavlja u nadležnost tih sudova".³⁸

Potpuna je novost u Naredbi (Vrhovnog štaba) o osnivanju vojnih sudova bila odredba: "Svi vojni sudovi moraju imati svog islednika",³⁹ s čime je prvi put u pravosudni sustav druge Jugoslavije uvedena institucija istražitelja (istražnog suca). Međutim, znakovita je odredba kako za "islednika treba postaviti otresitog i odlučnog druga, koji je ranijom svojom borbenom (? , op. a.) ili sudjelovanjem u narodno-oslobodilačkoj borbi dokazao svoju odanost prema današnjoj borbi",⁴⁰ čime je propisano kako je najvažniji uvjet za postavljenje *islednika* bila politička podobnost, što je bio odlučujući kadrovski kriterij i u cjelokupnoj strukturi nove vlasti.

U tom su smislu bili naznačeni i slučajevi koji su imali posebno značenje za jugoslavenski partizansko-komunistički pokret, pa je određeno da njima *islednik* u svome radu mora pridavati posebnu pozornost. Naime, kad se "pokaže da je u pitanju zločin špijunaže ili petokolonaštva, islednik će odmah o tome obavijestiti obavještajni otket i komisiju za suzbijanje pete kolone i čekati da primi uputstva od njih".⁴¹ Zatim, kad su istraživani slučajevi "zločina okupatora, ustaša i četnika protiv pripadnika naše vojske ili civilnih lica, dužnost je isledni-

ka da prikupi što potpunije podatke ... jer su ovi podaci *dragoceni propagandni materijal* (n. a.) od ogromne važnosti, koji će također poslužiti za kažnjavanje fašističkih krivaca, izazivača ovih zverstava".⁴²

Posebno je naglašeno kako je u "tu svrhu potrebno ... sastaviti opširne i točne zapisnike", a u "svim ostalim slučajevima islednik sastavlja samo kratki zapisnik".⁴³

Naredba je nadalje odredila i osnovna pravila vođenja sudske rasprave te postupak donošenja, pravoaljanosti i izvršenja presuda. Nakon završetka istrage, vojni je sud odlučivao o ročištu, a određeno je kako svi "članovi suda moraju biti prisutni za sve vreme suđenja".⁴⁴ Sudski je postupak bio usmen i načelno nejavan, a ako "sud to nađe za potrebno, može suđenje proglasiti javnim".⁴⁵ Na suđenju je bio nazočan i *islednik*, "kao referent",⁴⁶ ali bez prava glasa.

Propisano je kako nakon završetka rasprave "članovi suda odlučuju o tome da li je stvar zrela za presudu ili ne", s tim što "svi članovi suda imaju jednako pravo glasa", a ako nisu suglasni, odlučivalo se većinom glasova, "no onaj član suda, koji je ostao u manjini, mora obavezno svoje obrazloženo odvojeno mišljenje dostaviti višem vojnom sudu".⁴⁷

Odredbom prema kojoj sudskom raspravom "rukovodi kod sudova pokretnih jedinica član suda politički komesar, a kod pozadinskih vojnih sudova član suda zamenik komandanta područja"⁴⁸ – posredno je odlučeno kako su politički komesari i zamjenici komandanta područja praktički bili predsjednici sudskih vijeća.

U slučajevima kad je vojni sud donio smrtnu presudu, bio je "dužan ... odmah presudu sa obrazloženjem i islednim materijalom dostaviti višem vojnom sudu", a iznimka su bili vojni sudovi u postrojbama samo u slučajevima kad nisu imali vezu s višim vojnim sudom "i ako osuđeni nije pripadnik Narodno-oslobodilačke vojske. U svim drugim slučajevima smije se smrtna kazna izvršiti tek nakon potvrde višeg vojnog suda".⁴⁹

Predviđeno je bilo kako se smrtne kazne izvršavaju na dva načina; strijeljanjem i "u naročito teškim slučajevima vješanjem".⁵⁰ Zanimljivo je da Naredba, osim smrtne, uopće ne spominje neku drugu vrstu kazne, kao ni mogućnost postojanja obrane ili žalbenoga postupka.

Navedena Naredba (Vrhovnog štaba) o vojnim sudovima ostala je na snazi nepunih 17 mjeseci, što znači da je u tom relativno dugačkom razdoblju na temelju nje regulirano osnivanje i djelovanje sustava vojnih sudova u partizansko-komunističkoj strukturi vlasti. Budući da u tih 17 mjeseci nisu donošeni drugi propisi o vojnim sudovima, može se vrlo pouzdano zaključiti kako ih je rukovodstvo nove vlasti – i uza svu

njihovu pravnu nerazrađenost – smatralo normativno dostatnima za izgradnju ujednačenoga sustava vojnih sudova te praktički primjerenima u ostvarivanju glavne zadaće vojnih sudova koja se uglavnom sastojala od obračunavanja s narodnim neprijateljima.

U prilog ovom zaključku govori i odredba kako su svi vojni sudovi bili "dužni ... svakog mjeseca poslati vojno-sudskom otdjelu izvještaj o svom radu u prošlom mjesecu, kao i o svim prekinutim istragama",⁵¹ na temelju čega se vidi kako je Vrhovni štab imao redovit uvid u rad sustava vojnih sudova te mogućnost pravodobnih intervencija.

Tijekom navedenih 17 mjeseci vojni se sudovi djelomično spominju i u normativnim aktima koji se odnose na ustrojavanje civilnoga sudstva, odnosno sudova NOO-a. Primjerice, u "Uputi za organizaciju i rad sudova Narodno-oslobodilačkih odbora", koju je na početku kolovoza 1943. izdao Izvršni odbor ZAVNOH-a, određeno je kako "kazneni sudovi Narodno Oslobodilačkih Odbora neće postupati u kaznenim djelima, za koje su nadležni vojni sudovi".⁵²

Isto tako, u drugoj polovici prosinca 1943. u "Uputama Odjela za sudstvo i upravu ZAVNOH-a o postupku sudova NOO-a" navedeno je kako sudovima NOO-a "pripada sudbenost u svim privatno-pravnim i kaznenim stvarima svih tužemaca i inozemaca ... osim djela vojne prirode i kaznenih djela počinjenih po pripadnicima narodne vojske",⁵³ a glede nadležnosti okružnih sudova određeno je kako su oni "nadležni za sve zločine, osim onih koji spadaju pod vojne ili posebne (? , op. a.) sudove".⁵⁴

Znakovito je navesti i dio članka 8 "Deklaracije o osnovnim pravima naroda i građana Demokratske Hrvatske" – koju je u prvoj polovici svibnja 1944. donio ZAVNOH na svom trećem zasjedanju – gdje je određeno: "Izdajstvo domovine, služba neprijatelju i špijunaža u korist neprijatelja kažnjava se smrću".⁵⁵

RAZVOJ VOJNIH SUDOVA POTKRAJ RATA I U PORACU

Represija je bila osnovni način kojim je KPJ u završnom razdoblju rata i u poraću namjeravao ostvarivati svoje revolucionarne političke ciljeve, stoga je provodio opsežne i sustavne pripreme za različite vrste obračunavanja sa svim osobama i organizacijama koje su bile ili mogle biti suparnici totalitarnom modelu vlasti što ga je uspostavljao KPJ. Stoga je na idejnoj razini izvršeno drastično pojednostavnjenje društvene slojevitosti te su svi djelatni ili pasivni neistomišljenici označavani narodnim neprijateljima, a potom su od sustava vlasti stvarno svrstavani – normativno, evidencijski i u represivnoj provedbi – u neku od kategorija narodnih neprijatelja ili ratnih zločinaca.

Taj sveobuhvatni postupak podrazumijevao je i reorganizacijske zahvate unutar cjelokupne državne i društvene strukture, koja je prilagođavana kako bi bila u stanju što potpunije izvršavati navedeni zadatak.⁵⁶ U takvim je okolnostima posebna pozornost pridavana državnim organima, koji su prema svom glavnom određenju organizirali i provodili represiju, stoga je razumljivo zašto je KPJ odredio vojnu sastavnicu – operativne postrojbe i vojne vlasti – kao glavno središte stvarne državne moći⁵⁷ te kao okvir ili ishodište represivnih organa.⁵⁸

Na taj način, kad se uzmu u obzir navedene činjenice, postaju historiografski razvidne opće povijesne okolnosti i pragmatični razlozi zbog kojih je upravo u svibnju 1944. osnovana OZN-a, kao glavni represivni organ preko kojeg je Politbiro CK KPJ vršio svekoliki nadzor nad zbivanjima u društvu i državi te organizirao gotovo sve vrste represije.⁵⁹

Isto tako, u tom općem kontekstu treba promatrati i odluku VŠ NOV i POJ kojom se – izdavanjem "Uredbe o vojnim sudovima"⁶⁰ – potkraj svibnja 1944. provela temeljita reorganizacija institucije vojnih sudova, kao dijela jugoslavenskoga represivnog sustava. Uredbu je potpisao formalni i simbolički nositelj moći novoga jugoslavenskoga sustava – "Vrhovni komandant NOV i POJ Maršal Jugoslavije: J. B. Tito".⁶¹

Struktura je Uredbe prema sadržaju i obliku istovjetna s kasnije donošenim zakonima, a sastoji se od četiri glave i ukupno 35 članaka, koji su cjelovito i detaljno regulirali problematiku vojnih sudova.

Prva glava, koja ima 11 članaka, odnosila se na "Ustrojstvo i nadležnost vojnih sudova". Već je prvim člankom određeno kako se "ukidaju ... dosadašnji vojni sudovi komandi područja i narodno-oslobodilačkih brigada i odreda" te da će nadalje "vojno-sudsku vlast" vršiti "vojni sud korpusa, Vojni sud korpusne vojne oblasti i Viši vojni sud".⁶²

Viši vojni sud bio je ustrojen pri Vrhovnom štabu NOV i POJ i mogao je imati veći broj vojnosudskih vijeća, koja su mogla biti povremena – "za pojedini slučaj" ili stalna – "kao na pr. kod Glavnih štabova ili štaba kojeg korpusa".⁶³ Sva vijeća Višeg vojnog suda postavljao je predsjednik suda, koji je bio "ujedno i šef vojno-sudskog otseka Vrhovnog štaba", a pojedino vijeće imalo je u pravilu tri člana – "predsjedatelja i dva člana" – s tim što je ostavljena mogućnost da "u pojedinim slučajevima može veće imati i više članova".⁶⁴

Određeno je bilo kako Viši vojni sud, odnosno njegova vijeća, sudi "po važnijim delima ratnih zločinaca i krivičnim delima viših oficira i generala narodno-oslobodilačke vojske" te za druga djela koja posebno odredi Vrhovni štab.⁶⁵

Vojni sudovi pojedinih korpusa također su se sastojali od vojnosudskih vijeća, "od kojih se jedno formira pri štabu kor-

pusa, a po jedno kod svake divizije". Vojni sud korpusa mogao je osnivati svoja vojnosudska vijeća i "kod pojedinih brigada", koje su bile "po samostalnom zadatku, odeljene od divizija".⁶⁶

Sva vijeća vojnih sudova korpusa imala su tri člana – predsjedatelja i dva člana. Položaj predsjedatelja pri vojnosudskom vijeću korpusa bio je namijenjen predsjedniku vojnoga suda korpusa, dok je jedan član vijeća bio oficir iz štaba korpusa, a drugi član podoficir ili vojnik. Predsjedatelj divizijskoga vijeća vojnoga suda korpusa bio je jedan oficir iz štaba te divizije, a članovi komandant ili zamjenik komandanta jedne od divizijskih brigada i jedan podoficir ili vojnik. Isti se model primjenjivao i u sastavu vijeća vojnoga suda korpusa u samostalnim brigadama; predsjedatelj je bio oficir iz štaba brigade, a članovi komandant ili zamjenik komandanta jednoga bataljuna i podoficir ili vojnik.⁶⁷

Vojni sud korpusa je prema Uredbi bio nadležan suditi – osim "po krivičnim delima vojnika, podoficira i nižih oficira svog korpusa" – i za "sva dela lica, na teritoriji kojom se kreće i vrši ratne operacije, a gde se *brža* (n. a.) sudska odluka pokaže potrebnom".⁶⁸

Vojni sudovi korpusnih vojnih oblasti osnivani su pri komandama korpusnih vojnih oblasti, a sastojali su se od vijeća; jednog pri korpusnoj vojnoj oblasti i potrebnog broja vijeća "kod komandi područja".⁶⁹

I sva su vijeća vojnih sudova korpusnih vojnih oblasti imala po tri člana – predsjedatelja i dva člana. U vijeću pri korpusnoj vojnoj oblasti predsjedatelj je bio predsjednik suda, a članovi su bili oficir korpusne vojne oblasti i podoficir ili vojnik. Predsjedatelj područnoga vijeća bio je oficir iz komande područja, a članovi oficir iz oficirskog kora s područja i podoficir ili vojnik.⁷⁰

Nadležnost vojnoga suda korpusne vojne oblasti bila je najšire određena. Predviđeno je da on sudi "za sva ostala dela iz ove Uredbe, koja nisu obuhvaćena" u člancima koji se odnose na nadležnost Višeg vojnog suda i vojnoga suda korpusa te "za sva dela lica počinjena na neoslobodjenoj ili privremeno napuštenoj (od partizana i komunističkih vlasti, op. a.) teritoriji".⁷¹

Uredba je u određivanju ustrojstva i nadležnosti vojnih sudova korpusa i vojnih sudova korpusnih vojnih oblasti s istoga teritorija predviđjela i njihovu međusobnu isprepletenost. Tako je predsjednik vojnoga suda korpusa bio istodobno i predsjednik vojnoga suda odgovarajuće korpusne vojne oblasti, a imao je i potpredsjednika kao zamjenu. Oba je postavljao "Vrhovni štab NOV i POJ na predlog Glavnog štaba".⁷²

Članove vijeća vojnih sudova i korpusa i korpusne vojne oblasti postavljao je štab korpusa.

U članku 2 Uredbe na zanimljiv je način određena i zajednička nadležnost vojnih sudova korpusa i vojnih sudova korpusne vojne oblasti, pa je navedeno kako oni "sude za sva djela koja su uperena protiv oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, protiv tekovina i interesa te borbe (n. a.), za krivična djela vojnih lica i ratnih zarobljenika – osim za dela koja spadaju u nadležnost Višeg vojnog suda".⁷³ Na taj je način normirano kako, praktički, svaka po bilo kojoj osnovi nepoćudna osoba može biti procesuirana pred vojnim sudom.

Znakovito je što je u cjelokupnoj kadrovskoj hijerarhiji svih vojnih sudova jedino za postavljanje na mjesto sekretara suda Uredbom predviđen djelomično stručni kriterij. Naime, on (sekretar) trebao je "po mogućnosti biti stručni sudac ili svršeni pravnik", ali je istodobno određeno i kako se sekretara "imenuje iz redova lica koja su proverena u oslobodilačkoj borbi".⁷⁴ Sekretar suda bio je osoba koja "pomaže raditi administrativne poslova, vodi zapisnik, sastavlja nacrt sudskih odluka i ima u veću savetodavni karakter".⁷⁵

Druga se glava Uredbe odnosila na "Krivična dela, kazne i zaštitne mere", pa je najprije određeno kako vojni sudovi "sude za: a) ratne zločine, b) dela narodnih neprijatelja i c) krivična dela vojnih lica i ratnih zarobljenika".⁷⁶

Nakon toga su pobliže i zasebno objašnjeni pojmovi *ratnog zločinca* i *narodnog neprijatelja*. Tako je određeno kako se ratnim zločincima, "bili oni građani Jugoslavije, okupatorskih ili drugih zemalja", smatraju: "pokretači, organizatori, naredbodavci te pomagači i neposredni izvršitelji masovnih ubijanja, mučenja, prisilnog iseljavanja, odvođenja u logore i na prisilni rad stanovništva, zatim paleža, uništavanja i pljačke narodne i državne imovine; svi pojedini posednici imanja i preduzeća u Jugoslaviji, okupatorskim i drugim zemljama koji su nečovечно eksploatirali radnu snagu na prisilni rad odvedenih ljudi; funkcioneri terorističkog aparata i terorističkih naoružanih formacija okupatora i domaći u službi okupatora; oni koji su vršili mobilizaciju našeg naroda za neprijateljsku vojsku".⁷⁷

Dakle, ratni su zločinci svrstani u četiri grupe, od kojih je prva jasno određena počinjenim djelima, dok su ostale tri bile određene socijalnom ili radnom pripadnošću. Prema tom diskriminirajućem kolektivističkom načelu bio je otvoren prostor gotovo neograničenom postupanju represivnih organa bez obzira na osobnu odgovornost za (ne)počinjena djela.

Na sličan je način sročeni i članak kojim se opisno odredilo narodne neprijatelje. Oni su svrstani u sedam grupa: "svi aktivni ustaše, četnici i pripadnici ostalih formacija u službi neprijatelja i njihovi organizatori i pomagači; svi oni koji su u službi neprijatelja ma u kom vidu – kao špijuni, dostavljači, kuriri, agitatori i slično; koji su nateravali narod da okupa-

torima preda oružje; svi oni koji su izdali narodnu borbu i bili u dosluhu s okupatorom; svi oni koji se odmetnu od narodne vlasti i rade protiv nje; svi oni koji razaraju narodnu vojsku, ili su na drugi način pomagali i pomažu okupatora; svi oni koji izvrše teške slučajeve ubistva i pljačke i slično".⁷⁸

Uredbom je predviđeno da vojni sudovi mogu izricati osam vrsta kazni i tri vrste zaštitnih mjera. Kazne su bile sljedeće; "a) strogi ukor, b) imovinska kazna (novčanu, u naravi, u delu), c) izgon iz prebivališta, d) lišenje čina odnosno zvanja, e) uklanjanje s položaja, f) prisilni rad u trajanju od tri mjeseca do dve godine, g) teški prisilni rad u trajanju od tri mjeseca do dve godine *pa i više* (n. a.) i h) smrtnu kaznu".⁷⁹

Iako u Uredbi nije precizirano, vidi se prema smislu i kasnijoj primjeni kako je prvih pet vrsta kazni bilo uglavnom predviđeno za osuđene pripadnike partizanskih postrojbi.

Zaštitne mjere koje je mogao izreći vojni sud bile su "gubitak vojničke časti i gubitak građanske časti – na određeno vreme ili za uvek te konfiskacija imovine".⁸⁰ Prema sačuvanim presudama vidi se kako se zaštitna mjera gubitka vojničke časti mogla odnositi na sve osuđene vojne osobe, bili oni pripadnici partizanskih postrojbi ili ratni zločinci i narodni neprijatelji.

Nadalje je Uredbom propisano kako kaznu i zaštitne mjere "odmeruje sud ... imajući u vidu", između ostalog, i optužnikovu "prošlost i vaspitanje" te da "više vrsta kazni i zaštitnih mera mogu se zajedno izreći prema prirodi dela i počinitelja".⁸¹

U slučajevima izricanja smrtno kazne sud je bio obavezan izreći "ujedno i gubitak vojničke odnosno građanske časti te konfiskaciju osudjenikove imovine u korist Narodnooslobodilačkog fonda", a isto je bilo obvezno kad sud "u težim slučajevima izreče kaznu prisilnog rada i teškog prisilnog rada".⁸² Predviđeno je, također, kako se kazne prisilnoga rada, teškoga prisilnog rada, izгона iz prebivališta i imovinske kazne⁸³ mogu izreći i uvjetno – od šest mjeseci do dvije godine.⁸⁴

Treća glava Uredbe regulirala je "Postupak i izvršenje presude" vojnoga suda. Na početku određeno je načelo kako "postupak vojnih sudova imade biti brz i bez suvišnih opširnosti".⁸⁵

Propisano je bilo kako pri svakom vijeću vojnoga suda mora djelovati vojni istražitelj (islednik ili sudski istražitelj), kojeg je pri svakom vijeću Višeg vojnog suda postavljao VŠ, a pri svakom vijeću vojnih sudova korpusa i korpusnih vojnih oblasti istražitelje je postavljao odgovarajući štab korpusa.⁸⁶ Štab korpusa je mogao "po potrebi" postavljati *islednika* i kod pojedinih brigada ili komandi mjesta.⁸⁷

Istražiteljeva se zadaća sastojala od pripremanja sudskih procesa prikupljanjem dokaznoga materijala. Zanimljivo je kako je određeno da istražitelj istodobno "prikuplja dokazni materijal kako optužbe tako i obrane".⁸⁸

On je postupao "na usmenu ili pismenu prijavu ma sa čije strane ona dolazila, ili po službenoj dužnosti", a pitanja određivanja pritvora i istražnoga zatvora rješavao je "s predsjedateljem ili najbližim članom sudskog veća".⁸⁹ Bilo je propisano i to da, ako se kod nekog slučaja pokaže kako je "u pitanju zločin špijunaže ili petokolonaštva, istražitelj će o tome odmah obavestiti organa službe za zaštitu naroda (OZN-a, op. a.) i voditi dalji postupak u sporazumu s njime".⁹⁰

Istražitelj je o saslušanju okrivljenika sastavljao zapisnik koji su potpisivali istražitelj, zapisničar i okrivljenik (nepisмени "otiskom palca desne ruke"),⁹¹ a nakon završene istrage istražitelj je ili sam sastavljao pisanu optužnicu ili "u sporazumu s predsjedateljem ili najbližim članom veća" – prekidao istragu.⁹²

Sud je određivao ročište, pa je određeno kako "svi članovi suda i zapisničar moraju biti prisutni za sve vreme sudjenja".⁹³ Propisano je bilo kako na početku suđenja istražitelj – kao zastupnik optužbe – čita optužnicu, a "pretres je usmen" i javan, s tim što će se "najbitniji momenti" unijeti u zapisnik koji su nakon završetka rasprave trebali potpisati svi članovi vijeća i zapisničar.⁹⁴

Uredba je predviđjela i postojanje obrane: "U slučaju da optuženi nije sposoban da se sam brani, sud će mu dozvoliti da izabere branitelja, ili će mu ga sam odrediti", a branitelj je mogao biti "svako ko nije isključen po svojoj moralnoj kvalifikaciji", s tim što vojnim osobama branitelji nisu mogle biti civilne osobe.⁹⁵

Zanimljivo je naglasiti kako Uredba nije objasnila prava obrane s obzirom na ranije navedenu odredbu po kojoj istražitelj istodobno provodi istragu i za optužbu i za obranu.

Sud je izricao presudu "nakon tajnog savjetovanja",⁹⁶ a pritom je najznakovitija sljedeća odredba: "*Kod ustanovljenja istine o delu i krivnji optuženog sud nije formalno vezan ni za kakva dokazna sredstva, već donosi svoju odluku po svojoj slobodnoj oceni (n. a.)*".⁹⁷

Uredba je propisala kako presuda treba imati pisani oblik i kako se izriče "U ime naroda Jugoslavije", a potom je navedeno što sve u svojoj strukturi presuda vojnoga suda "mora sadržavati".⁹⁸ U prvom dijelu presude nalazio se naziv suda, imena svih članova vijeća, zapisničara, optuženog, "branitelja ako ga ima", mjesto i vrijeme održavanja procesa te inkriminacija.⁹⁹ U ovom je dijelu nejasno (tj. nekonzistentno) značenje odredbe koja kaže kako se treba navesti ime "tužitelja" – istražitelja – "ako ga ima",¹⁰⁰ jer je ranije navedeno određeno kako optužbu zastupa istražitelj koji čita optužnicu.

U dispozitivnom dijelu presude trebali su biti "tačno navedeni lični podaci optuženoga, dela zbog kojeg ga sud proglašuje krivim, zakonska kvalifikacija dela, kao i kazna koja se dosuđuje".¹⁰¹ Prema odredbi Uredbe obrazloženje presude moralo je biti odvojeno od dispozitivnoga dijela te sadržavati uobičajene sastavnice: činjenice koje je sud utvrdio, svjedoke, dokumente, razloge prema kojima su procijenjeni dokazi itd.¹⁰²

Nadalje je Uredba propisala kako se u slučaju izricanja smrtna kazna mora od strane suda "odmah presudu sa svim spisima i kratkim referatom dostaviti Višem vojnom sudu odnosno nadležnom veću Višeg vojnog suda".¹⁰³ Smrtna se kazna smjela "izvršiti tek nakon odobrenja po Višem vojnom sudu", a samo "u izuzetnim slučajevima kad nema veze s Višim vojnim sudom i nema verovatnoće da će se redovna veza uskoro uspostaviti" moglo je vijeće koje je izreklo presudu "narediti izvršenje smrtna kazne i ne čekajući odobrenje", uz obvezu slanja naknadnoga pisanog obrazloženja.¹⁰⁴

Smrtna kazna vršila se strijeljanjem ili "u naročito teškim slučajevima vešanjem", a o izvršenoj kazni morao se posebno izvjestiti Viši vojni sud.¹⁰⁵

U četvrtoj glavi Uredbe koja se odnosi na "Završne odredbe" predviđeno je, između ostalog, kako "Vrhovni komandant NOV i POJ može svojom naredbom" amnestirati i pomicati osuđene osobe.¹⁰⁶

Pri kraju Uredbe određeno je kako "danom stupanja na snagu ove uredbe prestaje važiti Uredba (Naredba, op. a.) Vrhovnog Štaba od 29. XII.1942.g.",¹⁰⁷ a posljednji članak je odredio: "Ova Uredba stupa na snagu odmah",¹⁰⁸ što je značilo 24. svibnja 1944. godine.

Međutim, treba navesti kako Uredba stvarno nije odmah svuda primjenjivana, vjerojatno i zbog poteškoća komunikacijske naravi, a o tome izravno svjedoči okružnica – "Naredba broj 39, Operativnog štaba za Istru" od 1. lipnja 1944., kojom je za niže razine opširno regulirana "Organizacija komandi područja i komandi mjesta".¹⁰⁹ Tako je, između ostalog, naređeno da se pri "svakoj komandi obrazuje vojni sud područja", ali prema modelu iz naredbe Vrhovnog štaba s kraja 1942.,¹¹⁰ što svjedoči o tome kako Operativni štab za Istru nije bio upoznat s novom Uredbom koju je tjedan dana ranije (24. svibnja 1944.) izdao Vrhovni štab.

No za razumijevanje formalnoga i stvarnoga položaja, uloge i svrhe institucije vojnih sudova unutar cjelokupnoga jugoslavenskog represivnog sustava potkraj rata i u poraću mnogo je važnije naglasiti kako su – prema sačuvanim dokumentima – vojni sudovi od početka svoje reorganizacije sredinom 1944. sustavno upućivani na povezanost i usku suradnju s OZN-om, pa čak i podređenost OZN-i. Naime, na temelju same Uredbe moglo bi se zaključivati kako su u formalnom smislu vojni sudovi bili ovlašteni donositi relativno neovisne

presude u okviru ideologiziranih kadrova i pravila koja su normirana Uredbom, međutim takav zaključak negiraju drugi dokumenti (direktive, upute, okružnice i sl.), kojima se određivala bitna nesamostalnost (tj. ovisnost) vojnih sudova.

Primjerice, u drugoj polovici kolovoza 1944. Otsjek OZN-e II Zagrebačka oblast uputio je nižim razinama OZN-e okružnicu u kojoj ih obavještava kako je od "Vojnog suda X. Korpusa" primljen dopis u kojem Vojni sud X. korpusa piše OZN-i: "U duhu što tješnije suradnje između vojnih sudova i naslova (OZN-e, op. a.), odnosno naslovu podređenih organa na terenu, a u cilju što pravilnijeg i po interese NOB korisnijeg prosudjivanja slučajeva koji dolaze pred sud, potrebno nam je znati, kako narod onoga kraja u kojem je djelo počinjeno, odnosno u kojem živi lice koje je pred sudom gleda na sam događaj i kakovu kaznu očekuje i smatra opravdanom ... Da bi sudovi mogli donijeti pravilnu presudu obraćati ćemo se na vas, odnosno na vaše organe na terenu, da nam ... posebno dadete vaše mišljenje kako bi konkretni slučaj trebalo riješiti (n. a.), odnosno kakovu primjenu kazne narod očekuje i želi, te kakova bi kazna odnosno rješenje najviše koristilo interesima NOB (n. a.)".¹¹¹

Na kraju navedenoga dopisa Vojnog suda X. korpusa kaže se: "Umoljavamo vas (OZN-u Zagrebačke oblasti, op. a.), da podređenim vam organima dadete nalog da na ovakve zamolnice sudova odmah dostave odgovor, kako radi toga ne bi predmet koji se nalazi u raspravi i dulje vremena čekao na rješenje, što šteti ugledu sudstva i interesima NOB".¹¹²

Na početku listopada 1944. "Otsjek OZN-e II za zagrebačku oblast" uputio je okružnicu nižim razinama OZN-e s prijepisom uputa (direktiva) koje je "Vojni sud vojne oblasti X. Korpusa" poslao svojim vijećima vojnih sudova.¹¹³ U *post scriptumu* OZN-ine okružnice stoji: "Dostavljamo gornji akt s time da ga proučite tako da bi se upoznali sa direktivama koje je dobio vojni sud".¹¹⁴

U tekstu vojnoga suda je, između ostalog, navedeno: "U vezi sa već prije datim uputama o suradnji vojnih sudova i Ozne dajemo vam još i slijedeće upute za što tješnju međusobnu suradnju: Istragu po političkim krivcima vršit će u glavnom organi OZN-a, a kada oni završe istragu uputit će dotično lice na dalji postupak i sudjenje pred nadležno vijeće vojnog suda. Sa pritvorenikom uputiće prijavu ... te zapisnik o saslušanju ... Osim toga će OZN-a u popratnom pismu saopćiti kakvu kaznu za njega predlaže sa odgovarajućim obrazloženjem ... Sudska će vijeća prema tome kod ispitivanja i donošanja odluke o krivici i kazni optuženoga imati u vidu u prvom redu podatke o krivnji i počinjenim zločinima koje je dao OZN-a (n. a.), te na temelju tih podataka, uzevši u obzir i iskaz optuženoga u toku istrage, donijet će konačnu presudu o kazni. Pri tom će se poslužiti ovlašću iz člana 27 alineja 1. uredbe o vojnim sudovima tj. slo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...

bodnom ocjenom imajući u vidu čuvanje tekovina i promicanje interesa NOV i NOP ... Sa ovim upoznajte sve članove sudskog vijeća i njihove zamjenike te sekretara i istražitelja vijeća vojnog suda, s tim da se sekretar sudskog vijeća što tijesnije poveže sa povjerenikom OZN-e (n. a.) u cilju što bolje međusobne suradnje i što uspješnijeg rada".¹¹⁵

Sredinom prosinca 1944. vijeće Višeg vojnog suda pri Glavnom štabu Hrvatske poslalo je okružnicu svim vojnim sudovima kako će "sudovi već sada morati poduzeti mjere, da se izreknu presude po konfiskaciji i zapljeni imovine narodnim neprijateljima na neoslobođenoj teritoriji i u gradovima".¹¹⁶ Stoga je OZN-a odlučila kako "treba da naša Opućnostva i NOO-i daju materijal o takovim licima sudskim vijećima, tako, da mogu donijeti na temelju toga presudu", a radi toga će biti "potrebno da se održaju zajedničke konferencije između Opućnostištva (OZN-e, op. a.), NOO-a i Sudskog vijeća, te da se donesu odluke o gore navedenim točkama".¹¹⁷

Osim s OZN-om, vojni sudovi bili su – u formalnom i djelatnom smislu – posebno vezani i s Javnim tužilaštvom. Naime, prema "Odluci o ustanovljenju i nadležnosti javnog tužioca Demokratske Federativne Jugoslavije"¹¹⁸ koja je donesena na početku ožujka 1945., jedna od nadležnosti Javnog tužilaštva bio je i "vrhovni nadzor nad točnim ispunjavanjem zakona odnosno odluka sa zakonskom snagom od strane svih organa izvršne vlasti",¹¹⁹ što znači i vojnih sudova. Postupnim ustrojavanjem institucije Javnog tužilaštva, njezin nadzor i odnosi s vojnim sudovima postajali su sustavniji i složeniji, pa je potkraj rata ili u neposrednom poraću osnovano i vojno odjeljenje pri Javnom tužilaštvu,¹²⁰ koje je postojalo do 1946., tj. do osnivanja zasebnoga vojnog tužilaštva.¹²¹

Na početku srpnja 1945. javni je tužilac Hrvatske uputio okružnicu svim "Javnim tužiocima okruga" u kojoj se određuje da javni tužiocima "trebaju odmah ... preuzeti sve istrage i zastupanja optužbe pred vojnim sudovima protiv okrivljenika, koji odgovaraju kao ratni zločinci odnosno kao narodni neprijatelji".¹²²

U skladu s tim odlučeno je kako "istražitelji odnosno islednici Vojnih sudova postaju organi Javnog tužioca okruga", a to je značilo kako "istražitelji odnosno islednici koji su do sada radili kod Vojnih sudova, praktički mogu i dalje ostati najuže povezani s Vojnim sudovima, s time, da s njima rukovodi Javni tužilac, da im daje upute u radu, da mu oni referiraju".¹²³

Radi provođenja ove odluke "1. i 2. ovog mjeseca (srpnja 1945., op. a.) ... održana je Konferencija sa Pretsjednicima Vojnih sudova. Oni su dobili opća i posebna uputstva, kako se ima izvršiti prelaz vojničkih istražitelja u sastav organizacije Javnog tužioca".¹²⁴

Uredba o vojnim sudovima formalno je vrijedila do 31. kolovoza 1945., kad je na snagu stupio Zakon o uređenju i nadležnosti vojnih sudova u Jugoslavenskoj armiji.¹²⁵ Zakon je 24. kolovoza 1945. donio PNS DFJ "na prijedlog Ministra narodne obrane"¹²⁶ (Tito), a zakon je stupio na snagu tjedan dana kasnije, tj. danom objavljivanja u *Službenom listu*.¹²⁷

Prema tom Zakonu, u "Jugoslavenskoj armiji i Jugoslavenskoj mornarici organiziraju se ovi sudovi:

1) vojni sudovi divizije, pomorske flote, vojnih područja,
2) vojni sudovi armije, mornarice, samostalnih korpusa i Vojni sud za grad Beograd".¹²⁸

Vojni sudovi divizije, pomorske flote, vojnih područja i Vojni sud za grad Beograd sudili su samo u prvom stupnju, dok su ostali sudovi bili drugostupanjski i prvostupanjski u slučajevima koje je odredio Zakon.¹²⁹

Najviši sud i za vojne sudove bio je Vrhovni sud DFJ,¹³⁰ koji je imao svoje vojno vijeće. Vojno vijeće Vrhovnog suda DFJ sudilo je u prvom stupnju (koji je istodobno bio i posljednji) "za krivična djela generala i admirala", te u drugom stupnju "o predmetima o kojima su u prvom stepenu sudili vojni sudovi armija, mornarice, korpusa i Vojni sud za grad Beograd".¹³¹ Osim toga, Vojno vijeće Vrhovnog suda odlučivalo je u drugom (posljednjem) stupnju o presudama svih nižih sudova u kojima je izrečena smrtna kazna.¹³²

Osnovna značajka Zakona bilo je sužavanje zadataka i nadležnosti u odnosu na odredbe Uredbe, koja je do donošenja Zakona bila na snazi. Zakon je odredio kako je zadatak vojnih sudova "da štite ustanovljeni poredak u vojsci i vojne mjere preduzete u cilju obrane i sigurnosti države",¹³³ a temeljna im je nadležnost bila "da sude za krivična djela vojnih osoba"¹³⁴ i "za krivična djela ratnih zarobljenika".¹³⁵

Zakon je propisao kako vojni sudovi moraju suditi u vijeću od tri člana (predsjednik sudac i dva suca prisežnika), a zanimljiva je odredba kako "vojni suci (osim prisežnika, op. a.) moraju biti pravnici po struci, sa činom oficira",¹³⁶ što (pravna struka) tada nije bilo obvezno za suce narodnih sudova.¹³⁷

Vojni sudovi bili su, prema navedenom Zakonu, nadležni suditi i "nevojnim osobama za krivična djela slabljenja narodne obrane i izdavanje vojnih tajni".¹³⁸ Međutim, bitna razlika u odnosu na Uredbu bila je u tome što inkriminacije koje su se u Uredbi odnosile na ratne zločince i narodne neprijatelje nisu smještene u Zakon o uređenju i nadležnosti vojnih sudova, nego su u još razrađenijem obliku normirane u Zakonu o krivičnim djelima protiv države, što ga je PNS donio 25. kolovoza 1945., a na snagu je stupio 1. rujna 1945. godine,¹³⁹ dakle jedan dan nakon Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...

Pritom je najvažnije što je Zakon o krivičnim djelima protiv države odredio sljedeće: "Krivična djela iz ovog Zakona sude u prvom stepenu narodni okružni sudovi, a za vojna lica vojni sudovi" te: "U naročito važnim slučajevima suditi će ... zemaljski vrhovni sudovi, a ako je takvo djelo od općeg državnog značaja vojno vijeće saveznog Vrhovnog suda odnosno Vrhovni sud".¹⁴⁰ Zatim: "Predmeti koji su na radu kod vojnih sudova, a po kojima do stupanja na snagu ovog Zakona nisu izrečene prvostepene presude, predat će se na daljnji rad sudovima nadležnim po ovom Zakonu".¹⁴¹

Dakle, na taj je način zakonski određeno kako tek od početka rujna 1945. vojni sudovi nisu bili nadležni suditi civilnim osobama za djela koja pripadaju pojmovima *narodnog neprijatelja* i *ratnog zločinca* – osim "u naročito važnim slučajevima" i slučajevima "državnog značaja", za koje su bili nadležni zemaljski ili Vrhovni sud odnosno njihova vojna vijeća.

ZAKLJUČAK

Iz navedenih dokumenata vidi se velika osmišljenost i sveobuhvatna sustavnost izgrađivanja jedinstvenog represivnog sustava koji je pod nadzorom KPJ trebao u završnim godinama rata i u poraću provoditi različite oblike obračunavanja s pojedincima, organizacijama i društvenim grupama koje je Partija smatrala zaprekom za dovršavanje revolucionarnih promjena i očuvanje monopola partijske vlasti.

Isto se tako vidi kako je OZN-a (koja je osnovana sredinom svibnja 1944.) bila ključni organizacijski, operativno-planski i nadzorni nositelj svekolike represije te glavni sigurnosno-obavještajni nositelj izgradnje i očuvanja cjelokupnog totalitarnog ustroja druge Jugoslavije.

Na taj su način i vojni sudovi različitim normativno-komunikacijskim oblicima (direktive, uputstva, okružnice, konferencije itd.) bili sve čvršće uvlačeni u represivni sustav druge Jugoslavije, unutar kojeg su izvršavali jedan dio zadatka. A sve skupa je predstavljalo proces koji je bio u skladu s totalitarnim državnim i društvenim sustavom koji se uspostavljao u drugoj Jugoslaviji.

BILJEŠKE

¹ V. J. Jurčević, *Bleiburg – jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, poglavlje "Ustrojavanje totalitarne vlasti druge Jugoslavije", Zagreb, 2005.

² *Službeni list*, br. 4, 13. veljače 1945.

³ Isto.

⁴ Isto, br. 86, 25. listopada 1946.

⁵ L. Geršković, *Dokumenti o razvoju narodne vlasti*, Beograd, 1948., str. XXVI.

⁶ Hrvatski državni arhiv (HDA), fond (f.) OZN-a, kutija (k.) 36, omot (o.) 1.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...

⁷ Isto.

⁸ Isto.

⁹ V. J. Jurčević, n. dj., poglavlje "Ustrojavanje totalitarne vlasti druge Jugoslavije".

¹⁰ L. Geršković, n. dj., str. XXVII.

¹¹ V. J. Jurčević, n. dj.

¹² L. Geršković, n. dj., str. 39.

¹³ Isto, str. 38.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto, str. 9.

¹⁶ Isto, str. 10.

¹⁷ Isto, str. 15.

¹⁸ Isto, str. 14.

¹⁹ Isto, str. 14.

²⁰ Isto, str. 15.

²¹ Isto, str. 23; radi se o "Naredbi o izborima narodnooslobodilačkih odbora" koju je – kod Bosanskog Petrovca – izdao Josip Broz Tito u statusu "Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke Partizanske i Dobrovoljačke Vojske Jugoslavije".

²² Isto, str. 30.

²³ V. J. Jurčević, n. dj., poglavlje "Pozadinske vojne vlasti".

²⁴ L. Geršković, n. dj, str. 29; i unutar drugih objavljenih zbornika dokumenata – npr. "Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslavenskih naroda", Vojnoistoriski institut, Beograd ili "Glavni Štab NOV i PO Hrvatske", Republički štab TO SRH i Zavod za ONO i DSZ, Zagreb, 1982.-5. – mogu se pronaći cjeloviti dokumenti i fragmenti koji se odnose i na vojne sudove, što otvara mogućnost daljnjih znanstvenih istraživanja s različitih aspekata i razina.

²⁵ Isto, str. 47.

²⁶ Isto, str. 49.

²⁷ Isto, str. 53-56.

²⁸ Isto, str. 54, čl. 1.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Isto, str. 54, čl. 2.

³³ Isto.

³⁴ Isto, str. 55, čl. 5.

³⁵ Isto, str. 54, čl. 3.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, str. 54, čl. 4.

⁴⁰ Isto.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...

⁴¹ Isto, str. 55, čl. 4.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto, str. 55, čl. 6.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto, str. 55-56, čl. 7.

⁵⁰ Isto, str. 56, čl. 8.

⁵¹ Isto, str. 56, čl. 9.

⁵² Isto, str. 181, čl. 2.

⁵³ Isto, str. 193, čl. 3.

⁵⁴ Isto, str. 194, čl. 4 b.

⁵⁵ ZAVNOH, zbornik dokumenata 1944./ II, Zagreb 1970., str. 667.

⁵⁶ V. J. Jurčević, n. dj., poglavlje "Ozračje represivnosti".

⁵⁷ V. Isto, poglavlje "Osnovne značajke Jugoslavenske vojske".

⁵⁸ V. Isto, poglavlje "Glavni represivni organi".

⁵⁹ V. Isto.

⁶⁰ HDA, f. OZN-a, k.1, o. 3; sačuvani primjerak *Uredbe* u f. OZN-e datiran je s "maja 1944", a H. Sirotković, koji je napisao uvodni dio n. dj. L. Gerškovića (i H. Sirotkovića), datira *Uredbu* s "24. svibnja 1944. g." – str. XXVIII; Isti datum navodi se i u *Službenom listu* br. 65 – 31. kolovoza 1945. – u članku 35 "Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova u Jugoslavenskoj armiji", kojim je člankom određen prestanak važenja *Uredbe* – o čemu će biti riječi u nastavku ovoga rada.

⁶¹ Isto, str. 6.

⁶² Isto, str. 1.

⁶³ Isto, str. 1, čl. 7.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto, str. 1, čl. 3.

⁶⁶ Isto, str. 2, čl. 8.

⁶⁷ Isto, str. 2, čl. 10.

⁶⁸ Isto, str. 1, čl. 4.

⁶⁹ Isto, str. 2, čl. 9.

⁷⁰ Isto, str. 2, čl. 10.

⁷¹ Isto, str. 1, čl. 5.

⁷² Isto, str. 2, čl. 10.

⁷³ Isto, str. 1.

⁷⁴ Isto, str. 2, čl. 11.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, str. 2, čl. 12.

⁷⁷ Isto, str. 3, čl. 13.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...

⁷⁸ Isto, str. 3, čl. 14.

⁷⁹ Isto, str. 3, čl. 16.

⁸⁰ Isto.

⁸¹ Isto, str. 3, čl. 17.

⁸² Isto, str. 4, čl. 17.

⁸³ Odnosilo se na kaznu iz točke "b", a ne na zaštitnu mjeru o konfiskaciji imovine.

⁸⁴ HDA, f. OZN-a, k. 1, o. 3, str. 4, čl. 17.

⁸⁵ Isto, str. 4, čl. 18.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto, str. 4, čl. 19.

⁸⁸ Isto, str. 4, čl. 18.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Isto, str. 4, čl. 20.

⁹² Isto, str. 4, čl. 21.

⁹³ Isto, str. 4-5. čl. 22.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto, str. 5, čl. 23.

⁹⁶ Isto, str. 5, čl. 26.

⁹⁷ Isto, str. 5, čl. 27.

⁹⁸ Isto, str. 5, čl. 28.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto, str. 5, čl. 29.

¹⁰⁴ Isto, str. 5-6, čl. 29.

¹⁰⁵ Isto, str. 6, čl. 30.

¹⁰⁶ Isto, str. 6, čl. 31.

¹⁰⁷ Isto, str. 6, čl. 33.

¹⁰⁸ Isto, str. 6, čl. 35.

¹⁰⁹ HDA, f. OZN-a, k. 1, o. 5.

¹¹⁰ Isto, str. 2-3.

¹¹¹ HDA, f. OZN-a, k. 10, o. 3, "Broj: 100/1944", 24. kolovoz 1944., arh. str. 86.

¹¹² Isto.

¹¹³ HDA, f. OZN-a, k. 10, o. 2, "dne, 1. X. 1944", arh. str. 33.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ HDA, f. OZN-a, k. 10, o. 3, "Broj: 610/1944", 15. prosinca 1944., arh. str. 42.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...

- 117 Isto.
- 118 *Službeni list*, br. 4, 13. veljače 1945.
- 119 Isto, čl. 1.
- 120 U fondu JT koji je pročišćen stigao u HDA nije sačuvan niti jedan dokument iz vojnog odjeljenja JT, kao ni mnogi dokumenti drugih odjeljenja, pa stoga nije moguće točno datirati nastanak pojedinih odjeljenja.
- 121 *Službeni list*, br. 101, "Zakon o vojnom tužioštvu".
- 122 HDA, f. JT, k. 4, o. 2, "Pov. Br. 34/45, Zagreb, 2. VII. 1945".
- 123 Isto.
- 124 Isto.
- 125 *Službeni list*, br. 65, 31. kolovoza 1945., člankom 35 određeno je kako istodobno "prestaju važiti propisi Uredbe".
- 126 Isto, preambula *Zakona*.
- 127 Isto, čl. 36: "Ovaj Zakon stupa na snagu kad se objavi u *Službenom listu*".
- 128 Isto, čl. 1.
- 129 Isto, čl. 11-16.
- 130 Isto, čl. 1.
- 131 Isto, čl. 17.
- 132 Isto, čl. 18.
- 133 Isto, čl. 3.
- 134 Isto, čl. 7.
- 135 Isto, čl. 8.
- 136 Isto, čl. 24; u glavi *Zakona* "Prijelazna i završna naređenja" (čl. 33) stoji: "Izuzetno od čl. 24 ovog Zakona, mogu se u nedostatku pravnička po struci za predsjednike vojnih sudova divizija i vojnih sudova područja i njihove zamjenike postavljati nepravnici, koji su dosad radili u vojnim sudovima".
- 137 *Službeni list*, br. 67, 4. rujana 1945, "Zakon o uređenju narodnih sudova", čl. 17.
- 138 *Službeni list*, br. 65, n. *Zakon*, čl. 7.
- 139 *Službeni list*, br. 66, 1. rujana 1945.
- 140 Isto, čl. 14.
- 141 Isto, čl. 18.

IZVORI I LITERATURA

- Geršković, L. (1948.), *Dokumenti o razvoju narodne vlasti*, Beograd.
- HDA, Fond Javno tužilaštvo Socijalističke Republike Hrvatske – JT.
- HDA, Fond Odjeljenje zaštite naroda – OZN-a.
- Jurčević, J. (2005.), *Bleiburg – jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb.
- Službeni list*, Beograd, 1945. i 1946.
- ZAVNOH, zbornik dokumenata 1944./ II, Zagreb 1970.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...

The Establishment of the System of Yugoslav Communist Military Courts During and After World War II

Josip JURČEVIĆ, Katica IVANDA
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The paper is mostly based on both published and unpublished archives for researching the normative determinants and circumstances of the emergence of military courts established in the periods during and after the Second World War by Yugoslav Communists. The organisational and normative system of military courts emerged gradually and was fully established in the last years of World War II, when the Yugoslav Communists created other major repressive bodies. However, the normative determinants and structure of military courts were continually governed by party interests. Thus appeared the norms and structure which were in every way in opposition to other contemporary non-communist judiciary models.

Key words: military courts, World War II and postwar period, Yugoslav Communism, repression, war prisoners

Der Aufbau des Netzes jugoslawischer kommunistischer Militärgerichte während des Zweiten Weltkriegs und in der Nachkriegszeit

Josip JURČEVIĆ, Katica IVANDA
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die vorliegende Arbeit basiert hauptsächlich auf veröffentlichtem, aber auch nicht veröffentlichtem Archivmaterial, anhand dessen die Begleitumstände untersucht wurden, unter denen während des Zweiten Weltkriegs und in den Nachkriegsjahren von jugoslawischen Kommunisten Militärgerichte gegründet und normativ eingerichtet wurden. Das Netz von Militärgerichtshöfen entstand in organisatorischer und normativer Hinsicht nur schrittweise und erhielt erst in den letzten Kriegsjahren eine ganzheitliche Struktur, als die jugoslawischen Kommunisten auch andere wichtige Einrichtungen der staatlichen Repression aufbauten. Der Aufbau und die normativen Vorlagen der Militärgerichte dienten stets ganz klar den Interessen der Partei. Auf diese Weise entstanden Strukturen und wurden Vorschriften festgelegt, die in jeder Hinsicht in krassem Gegensatz zu den Modellen der zeitgenössischen nicht kommunistischen Rechtsprechung standen.

Schlüsselwörter: Militärgerichte, Zweiter Weltkrieg und Nachkriegszeit, jugoslawischer Kommunismus, Repression, Kriegsgefangene

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 891-915

JURČEVIĆ, J., IVANDA, K.:
USTROJAVANJE...